

MOTERŲ JUDĖJIMAS ŠIAURĖS VAKARŲ KRAŠTE: LIETUVIŲ IR LENKIŲ VEIKLA BEI SIEKIAI

Virginija Jurėnienė

ABSTRACT

The article is devoted to the new research results on the historical 19th – 20th C. women movement in the North-West European countries, actually in Polish and Lithuanian women activities and aspirations. In the Great Poland that belonged to Germany women joined the national movement. First women associations that were involved in charitable work were created in the middle of XIX century. Polish social democrat professional unions were created in the 8th decade of XIX century: women confederation created in 1894 in Poznan rose up the question of women's political rights. In 1896 the new Lithuanian Social democrat party (LSDP) included equal political rights of both sexes into its program. In 1903 Lithuanian Democrat party (LDP) had a congress where women's political rights were declared. About 3 % of all new party members were women.

KEY WORDS: women movement, women rights, Polish – Lithuanian history in the 19th – 20th C., women activities, women aspirations, women associations, women confederation, Lithuanian Social democrat party (LSDP), Lithuanian Democrat party (LDP).

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami nauji istorinių tyrimų duomenys apie XIX–XX a. moterų (feministinius) judėjimus Europos šiaurės vakarų krašte. Visų pirma – apie to meto Lietuvos ir Lenkijos moterų organizacijų veiklą ir siekius. Vokietijai priklausiusiuose Lenkijos kraštuose moterų judėjimai buvo žinomi jau nuo XIX a. vidurio ir ypač aktyvūs tapo nuo XIX a. 8-ojo dešimtmečio pradžios. 1894 m. Poznanėje įkurta Moterų konfederacija kėlė ir moterų politinių teisių klausimus. To meto Lietuvos krašte taip pat prasidėjo moterų judėjimai. 1896 m. Lietuvos socialdemokratų partija į savo programą jau buvo įtraukusi abiejų lyčių lygių teisių klausimus. 1903 m. Lietuvos demokratų partija savo kongrese taip pat deklaravo moterų lygiateisiškumo siekius. Apie 3% šios partijos narių tuo metu buvo moterys.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: feministinis sąjūdis, moterų teisės, Lietuvos ir Lenkijos istorija XIX–XX a., feministinė veikla, feminizmo siekiai, feministinės asociacijos, moterų konfederacija, Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP), Lietuvos demokratų partija (LDP).

Dr. Virginija Jurėnienė, Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities

Department of Philosophy and Political Sciences

Muitinės str. 8, LT-44280 Kaunas, Lithuania

E-mail: virginija.jureniene@vukhf.lt

Žmogaus teisės – viena iš aktualiausių šiuolaikinės pasaulio bendruomenės temų. Rūpinimasis žmogaus teisėmis – demokratinės valstybės prioritetinė veiklos kryptis. Dar XVIII a. pab. jos buvo pareikštos *Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje*. Nauja svarba jos iškilo XIX a. antrojoje pusėje, „pagimdžiusios“ feministinį judėjimą dėl politinių, juridinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių moterų teisių. Tik pradėjusios reikalauti jas šviesti, moterys iškėlė politinių teisių klausimą. Aktyviausios buvo Didžiosios Britanijos sufražistės. Jomis pasekė Vokietijos, Austrijos, Norvegijos, Danijos, Suomijos moterys, tačiau jų judėjimai nebuvo tokie aktyvūs ir kovingi. Šių tautų moterys įkvėpė lenkes ir lietuves kovoti už savo teises ir tautų laisves. Straipsnio tikslas – apžvelgti moterų judėjimą Lenkijoje ir Šiaurės vakarų krašte, atskleisti nesutarimus tarp lenkių ir lietuvių Vilniaus krašte.

Lenkijos moterų judėjimas

XIX a. Lietuvos ir Lenkijos žemių, priklausiusių carinei Rusijai, socialinė ir politinė raida buvo kitokia negu Austrijos ir Prūsijos valstybių sudėtyje buvusių Lenkijos teritorijų, kuriose moterys pradėjo burtis į organizacijas anksčiau ir darė įtaką Baltijos tautų moterų judėjimams.

Didžiojoje Lenkijoje, įėjusioje į Prūsijos sudėtį, pirmosios moterų draugijos pradėjo kurtis XIX a. viduryje ir užsiėmė labdara. Jos veikė globojamos Bažnyčios. 1853 m. Poznanėje buvo įkurta moterų labdaros organizacija – Šv. *Vincento ir Pauliaus draugija*, kuriai vadovavo dvasininkai. 1871 m. buvo įkurta *Mokslinės paramos merginoms draugija*. Ši draugija skyrė stipendijas lenkaitėms, siekiančioms įsigyti siuvėjos, pardavėjos, mokytojos ir kt. profesinę kvalifikaciją. Be to, ši draugija įkūrė moterims skaityklas.

XIX a. 8-ajame dešimtmetyje įsikūrė lenkiškos socialdemokračių profesinės sąjungos: siuvėjų, namų darbininkių ir kt. 1906 m. šios moterų sąjungos susivienijo į *Dirbančiųjų moterų draugijų sąjungą* (Jaworski 1995:18). 1886 m. Poznanėje įsteigta *Moterų ekonomikos draugija*, kuri siekė paremti Žemės ūkio banką. XX a. pradžioje ji, veikdama visuomenę, ragino vartoti tik savo krašte užaugintus produktus. Jai vadovavo aktyvi tautinio judėjimo dalyvė M. Wyslouchowa (Jaworski 1995:21). Moterys, išitraukusios į tautinį judėjimą, mokė vaikus lenkų kalbos, pratino prie lenkiškų tradicijų. Moterų politinių teisių klausimą aktualizavo 1894 m. Poznanėje įkurtas moterų susivienijimas *Kova*, kuriam vadovavo inteligentės. Pirmasis lenkiškas moterims skirtas leidinys *Laikraštis moterims* pasirodė XIX a. pabaigoje. Tai buvo katalikiškas, konservatyvios krypties leidinys, skirtas dirbančioms kaimo ir miesto moterims. Nuo 1908 m. pradėtas leisti liberalesnis ir intelektualės žurnalas moterims *Didžiosios Lenkijos moterų balsas*.

Šio krašto lenkių moterų judėjimo tikslus įvairių socialinių sluoksnių moterys suprato nevienodai. Aukščiausio ir vidurinio sluoksnių moterims svarbiausias judėjimo programos tikslas buvo vyrų dominavimo visuomenėje ir kultūroje panaikinimas. Prasidėjus industrializacijai ir augant viduriniam visuomenės sluoksniui, atsirado tokia vyrų dominavimo forma, kai moterys, kaip ir aukščiausiojo sluoksnių, tapo akivaizdžia vyrų „nuosavybe“ ir jų padėties visuomenėje simboliu (Elshtain 2002:243). Paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais aktyvi šio socialinio sluoksnių moterų reiškėja buvo Marija Konopnicka (Markiewicz 1980:472). 1884–1886 m. ji redagavo moterims skirtą žurnalą *Aušra*, per 1905–1907 m. įvykius organizavo pagalbą politiniams kaliniams ir jų šeimoms (Markiewicz 1980:472). M. Konopnicka bendravo su Vilniaus lenkių moterų judėjimo lydere Eliza Ožeškiene (E. Orzeszkowa). Inteligentės ne tik kovojo dėl savo naujo socialinio statuso įtvirtinimo visuomenėje, bet ir dirbo kultūros srityje, skatino visuomenę šviestis, domėtis lenkų kultūra, ją saugoti ir puoselėti. Vidurinio sluoksnių moterys (pirklių ir amatininkų žmonos) pasisakė už lenkų ekonominę nepriklausomybę nuo Vokietijos. Darbininkės pirmiausia siekė pilietinių teisių, taip pat kovojo už mokymąsi gimtąja kalba.

Panašiai moterų judėjimas plėtojosi ir toje Lenkijos dalyje, kuri buvo Austrijos sudėtyje. Nuo 1860 m. Krokuvoje buvo leidžiamas savaitraštis *Nuotaka*, skirtas dvaruose ir dvareliuose, besiverčiančiuose žemės ūkiu, gyvenančioms lenkėms. Leidėjai skelbė, kad jų tikslas yra išmintingais, naudingais ir reikalingais patarimais patarnauti moterims svarbiausioje jų veiklos srityje (Najadus 1994:101). Leidinyje teigiama, jog dvaro panelės turi rūpintis švietimu kaime. Pirmiausia jos turi stengtis įkurti mokyklą, o jei joms nepavyks to padaryti, turi burti kaimo vaikus prie bažnyčios ir mokyti juos ne tik skaityti, rašyti, bet ir rankdarbių, gaminti maistą.

1867 m. birželio mėnesį Austrijos–Vengrijos imperatorius Pranciškus Juozapas I pritarė naujai imperijos konstitucijai, kurioje nebuvo deklaruotos moterų pilietinės ir politinės teisės. Tačiau 1867 m. lapkričio 15 d. *Draugijų įstatymas* skelbė:

Svetimšalis, moteris ir mažametis negali būti priimti į politinės draugijos narius (Najadus 1994:103).

Taigi šiuo įstatymu moterys traktuojamos kaip politiškai nesubrendusios.

XIX a. antrojoje pusėje moterys aktyviau veikė filantropinėse ir kitose organizacijose, kurios užsiėmė vaikų bei merginų, ieškančių darbo mieste, globa. Dažnai tokias draugijas inspiruodavo aristokratijos atstovai. XIX a. *Špitolinę vaikų globos draugiją* įkūrė Marcelina Czartoryska. Tuo metu taip pat ėmė veikti *Mažų vaikų apsaugos komitetas*. Seniausia globos organizacija buvo *Mažų vaikų globos komitetas*, įkurtas Krokuvoje 1846 m. Kūrėsi ir moterų organizacijos, kurioms vadovavo kunigai, vienuoliai. 1877 m. Lvove buvo įkurta *Marijos vaikų kongregacija*, 1897 m. – *Mokytojų kongregacija*, 1904 m. – *Lenkijos ponių kongregacija*. Pastaroji orientavosi daugiausia į miestietiškus sluoksnius.

Be to, lenkės inteligentės užsiėmė ir visuomenine bei švietėjiška veikla, pavyzdžiui, Krokuvoje 1879 m. buvo įsteigta *Liaudies švietimo draugija*. Moterys dirbo ir 1891 m. įkurtoje *Liaudies mokyklos draugijoje* bei 1899 m. įsteigtame A. Mickevičiaus liaudies universitete. Iš visų veikusių moterų organizacijų išsiskyrė *Lvovo pramonės vystymo draugijos Moterų bendrija*, kuri kvietė visus, nepaisant kilmės, padėties, religinių skirtumų, jungtis ir apginti savo tautos verslą nuo gresiančios austrų ir vokiečių produkcijos konkurencijos. 1904 m. draugijos susijungė į *Pramonės paramos lygą*. Moterys sudarė didelę šios lygos narių dalį (Najadus 1994:106).

1905 m. moterys pradėjo reikalauti politinių teisių. 1908 m. buvo įkurta *Lvovo moterų lygių teisių sąjunga*. 1912 m. Galicijoje dėl politinių teisių moterims suteikimo priešinosi konservatorės ir krikščionės demokratės, teigdamos, kad dėl to būtų apleistas namų židinyš. 1913 m. Lvove moterų teisėms ginti buvo įkurta *Vyrų lyga*, kuriai vadovavo B. Pawlewskis, Galicijos moterų judėjimo lyderės H. Pawlewskos vyras. Išskirtinis Austrijai priklausančių Lenkijos žemių moterų judėjimo bruožas buvo tas, kad jos neaktualino švietimo klausimo. Šio krašto lenkės turėjo galimybę daug anksčiau lavintis nei Rusijos ir Vokietijos sudėtyje esančių Lenkijos teritorijų moterys. Jau XIX a. 6-ajame dešimtmetyje gydytojas A. Baranieckis įsteigė *Aukštuosius moterų kursus*. Nuo 1898 m. Krokuvoje, Jogailaičių universitete, moterys pradėjo studijuoti Žemės ūkio, nuo 1900 m. – Medicinos, o nuo 1908 m. – Farmakologijos fakultetuose. XX a. pradžioje universitete studenčių daugėjo ir 1909–1910 m. jų studijavo jau 825 (Kondracka 2000:271). Šiame universitete taip pat studijavo lenkės iš Rusijos valdomos Lenkijos teritorijos (jos sudarė 45 proc. visų studenčių) ir Vokietijos (0,1 proc.) (Kondracka 2000:172). Nuo 1882 m. Rusijos ir Vokietijos valdomose Lenkijos žemėse veikė slaptas Varšuvos moterų mokslo judėjimas, vadintas *Skrajojančiuoju universitetu*. 1903 m. jame studijavo apie 5000 studenčių, tarp jų ir žymioji Marija Skłodowska-Curie. 1915 m., Pirmojo pasaulinio karo metu, buvo atkurtas Varšuvos universitetas, kuriame moterys sudarė 9 proc. visų studentų (Kondracka 2000:172). Tad nemažai lenkių įgijo aukštąjį išsilavinimą. Jos, būdamos aktyvios visuomenininkės, jau po Pirmojo pasaulinio karo, atkūrus valstybę, gavo visas politines teises. 1919 m. rinkimų įstatyme buvo parašyta, kad politines teises turi abiejų lyčių 21 m. amžiaus sulaukę šalies gyventojai (Pietrzak 2000:79). Lenkijos moterų judėjimo lyderės gautas politines teises traktavo kaip apdovanojimą už dalyvavimą tautiniame judėjime. Jos, kaip ir Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos moterys, pripažino tautinių reikalų pirmumą moterų judėjimo tikslų atžvilgiu

(Dobrochna 2000:137). Tačiau Prūsijos ir Austrijos užimtos Lenkijos teritorijose moterų judėjimai pasižymėjo kitais bruožais, pavyzdžiui, Vokietijos teritorijoje buvo daugiau socialdemokratiškos moterų organizacijų nei katalikiškų, moterys buvo įkūrusios profesines sąjungas, o Austrijos teritorijoje moterų veikla buvo filantropinė ir kultūrinė, o ne profesinė ar politinė, moterys siekė mokslo, t. y. studijavo Krokovoje Jogailaičių universitete ir užsienio universitetuose.

Lenkių siekiai Vilniaus krašte

Silpniausiai lenkių moterų judėjimas veikė Rusijos imperijoje. Jo centras buvo Vilniuje. Čia veikla prasidėjo 1879 m. E. Ožeškienės vardu įkūrus knygyną, kuriame nelegaliai rinkdavosi jaunimas, vykdavo aktyvūs debatai. Knygyno įkūrėja siekė „pabudinti visuomeninį krašto gyvenimą“ (Гапова 2003:291), nes manė, jog Varšuvoje leidžiama spauda negali tinkamai išgvildinti tų problemų, kurios buvo svarbios lietuvių ir baltarusių tautoms. E. Ožeškienė buvo parengusi knygą moterims, kurios nespėjo išleisti. Knygą sudarė trys skyriai: 1) moteris istorijoje; 2) dabartinė moteris; 3) lenkė moteris. Knygoje autorė išdėstė naują poziciją į krikščionybę ir moterį. Ji teigė, jog krikščionybė įteisino tik vieną gerą dalyką lyčių santykiuose – monogamiją. Visuose kituose visuomeniniuose santykiuose moteris buvo pažeminta (Гапова 2003:291). 1882 m. valdžia dėl „nepageidautinos veiklos“ knygyną uždarė, o E. Ožeškienę ketveriems metams ištrėmė į Gardiną¹. 1891 m. Vilniuje buvo sušauktas pirmasis lenkių moterų susirinkimas, kuriame dalyvavo 200 atstovių. Jame buvo įkurta moterų draugija – *Karūnos ir Lietuvos moterų ratelių organizacija* – ir priimti įstatai, kuriuose buvo numatyta kurti skyrius kaime (Dobrochna 2000:137). Šiai organizacijai turėjo įtakos lenkių moterų judėjimo centras Varšuvoje. 1908 m. Varšuvos moterų judėjimo lyderė E. Węslawska ir Galicijos moterų judėjimo lyderė Z. Paszkowska atvyko į Vilnių. Jos siekė suaktyvinti lenkių moterų judėjimą ir padaryti jį įtakinga jėga, todėl įkūrė legalų *Moterų teisių sulyginimo ratelį* (Dobrochna 2000:137). Jo pirmininke buvo išrinkta E. Węslawska, vicepirmininke – Z. Paszkowska, pavaduotoja – A. Makowska². Ratelio tikslai buvo: iškovoti politines ir pilietines moterų teises, pagerinti moterų ekonominę būklę, rūpintis moterų savišvieta, žadinti moterų domėjimąsi moterų judėjimu ir moterų teisėmis, kelti bendrą moterų politinį ir moralinį lygį³. Jis bendradarbiavo su panašiomis sąjungomis Galicijoje ir Poznanėje⁴.

1908 m. *Moterų lygių teisių sąjunga*⁵ parengė peticiją carinės Rusijos III Valstybės dūmai, kuria siekė atkreipti vyriausybės ir dūmos atstovų dėmesį į jų reikalavimą išplėsti moterų teises. Sąjunga kvietė Šiaurės Vakarų krašto moterų judėjimus dalyvauti parašų šioje peticijoje rinkimo kampanijoje. Lietuvos ir latvės akcijoje nedalyvavo, nes nepritarė lenkių veiklai krašte. Kita sąjungos veiklos sritis – organizuoti paskaitas merginoms. Joms buvo skaitomos paskaitos agronomijos ir higienos temomis. Moterys ypač domėjosi naujais auklėjimo ir mokymo metodais, todėl įtraukta ir ši sritis. Sąjungoje dirbo pasiturinčios moterys, kurios turgaus dienomis budėdavo ir konsultuodavo moteris rūpimais klausimais⁶. 1909 m. carinė valdžia sąjungą uždarė. Lietuvos visuomenės ir atski-

¹ *Związek wóznouprawnienia kobiet*. Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyrius (toliau – LMA RS), f. 12-3153, l. 3.

² *Związek wóznouprawnienia kobiet*. LMA RS, f. 12-3153, l. 1.

³ Ten pat.

⁴ *Koło równouprawnienia kobiet w Wilnie*. LMA RS, f. 79-659, l. 1.

⁵ Archyvuose šaltiniuose lenkių organizacija, veikusi Vilniuje, buvo vadinama *Moterų teisių sulyginimo ratelis* ir *Moterų lygių teisių sąjunga*.

⁶ *Związek wóznouprawnienia kobiet*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 12-3153, l. 2.

rų tautų gyvenimui reikšmingos buvo ir kitos, švietimo uždavinius kėlusios, draugijos. Nuo XIX a. pabaigos iki 1940 m. Vilniuje veikė lenkų švietimo draugija *Oświata*, kuriai buvo būdingas aiškus tautinis angažavimas. Ji Vilniaus gubernijoje turėjo net 13 savo ratelių. Šios draugijos tikslas buvo „pakelti visų lenkų tautos sluoksnių intelektualinį ir švietimo lygį“ (Griškaitė, Medišauskienė 2005:22). Draugija kūrė slaptas mokyklas Vilniuje ir provincijoje, darželius, steigė lenkiškų knygų liaudies bibliotekėles, rūpinosi pedagoginio personalo slaptoms mokykloms rengimu. Tai buvo didelė, ypatingomis organizacinėmis ir finansinėmis lenkiškosios visuomenės pastangomis išlaikoma draugija, kurios įnašas išlaikant ir plečiant lenkystę Vilniaus krašte ir visoje Vilniaus gubernijoje dar nėra adekvačiai įvertintas (Griškaitė, Medišauskienė 2005:22).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Vilniuje, padedant Varšuvos ir Krokuvos lenkių moterų judėjimų centrums, kūrėsi lenkių moterų organizacijos. Jos ne tik išitraukė į bendrą Lenkijos moterų judėjimą, bet ir formulavo bendrus tautinio bei moterų judėjimų tikslus. Tokia aktyvi lenkių moterų judėjimo veikla skatino ir kitas šio krašto tautų moteris organizuotis.

Lietuvaičių siekiai Vilniaus krašte. Nesutarimai su lenkėmis

XX a. pradžioje tautinis judėjimas perėjo į politinės sklaidos, t. y. partijų kūrimosi, etapą. 1896 m. susikūrusi Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) į programą įrašė abiejų lyčių politinį lygiateisiškumą. Joje buvo šios moterys: V. Didžiulytė-Albrechtienė, B. Biržiškienė, Filomena Grincevičiūtė. 1905 m. į partiją įstojo M. Zauniūtė⁷ ir J. Griniuvienė, kuri buvo išrinkta ir į partijos centro komitetą (Ilgūnas 2000:120). Moterims didesnę įtaką nei socialdemokratai darė varpininkai bei jų įkurta Lietuvos demokratų partija (LDP). Jos programos projekto II skyriuje *Mūsų reikalavimai* irgi buvo numatyta siekti abiejų lyčių politinės bei švietimo lygybės: „Reikalauti, idant mūsų visuose pavietų miestuose būtų įsteigtos vyrų ir mergaičių mokyklos gimnazijos. Stojant į šias mokyklas, turi būti atmetos visos varžančios sąlygos: tikėjimas arba kilmė“⁸. Projektas nebuvo priimtas, nes nuosaikiems varpininkams, kurių buvo dauguma, atrodė per drąsus.

1903 m. įvyko LDP suvažiavimas, kuriame buvo suformuoti pagrindiniai veiklos principai. Moterų politinė teisė deklaruota, įrašant punktą apie nepriklausomą Lietuvą, valdomą gyventojų slaptu balsavimu išrinktos valdžios⁹. 1902–1915 m. laikotarpiu partijoje buvo 65 nariai, iš kurių 6 moterys: F. Povickaitė-Bortkevičienė, T. Goesytė, G. Petkevičaitė-Bitė, E. Gruzdytė-Putvinskienė, J. Mikuckaitė-Višinskienė, M. Zauniūtė (Miknys 1995:180). Tai sudarė 3,9 proc. narių. Lyginant su Vidurio ir Vakarų Europos valstybėse veikusiomis partijomis, moterų dalis buvo didesnė, nes ten jos sudarė vos 2–3 proc. Dauguma Europos ir Lietuvos moterų, išitraukusių į partijų veiklą, buvo partijų narių žmonos ar seserys, pavyzdžiui, K. Grinius ir J. Griniuvienė, Jonas Bortkevičius ir F. Bortkevičienė, P. Višinskis ir J. Višinskienė, Vladas Putvinskis ir E. Putvinskienė.

1903 m. buvo įkurta nelegali labdaros *Kankinių kasa*. Joje iš LDP buvo F. Bortkevičienė, iš LSDP – F. Grincevičiūtė. Organizacija šelpė caro kalėjimuose kalinamus lietuvių politinius kalinius, organizavo jų bylų gynimą¹⁰.

⁷ J. Vileišio laiškas M. Zauniūtei (1905 04 07). Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 1, 462, l. 102.

⁸ Lietuvos demokratų partijos projektas programai. VUB RS, f. 1, 614, l. 7.

⁹ Ten pat, p. 105.

¹⁰ Toliušis Z. *Felicija Bortkevičienė*. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (LNMMB RS), f. 66-13, l. 8, 10.

XX a. pradžioje Vilniuje spietėsi liberalusis lietuvių judėjimo sparnas (*Lietuvių mokslo draugija, Vilniaus žinios*) bei radikalusis sparnas. Tuo metu Vilniuje formavosi liberalioji ir socialdemokratinė moterų judėjimo srovės, kurių įkūrėjos buvo LDP ir LSDP narės.

1905 m. Lietuvoje keitėsi vidaus padėtis – tai buvo susiję su Rusijos caro vyriausybės viešai duotu pažadu sušaukti Valstybės dūmą. 1905 m. rugpjūčio 6 d. buvo išleistas Valstybės dūmos rinkimų įstatymas. Moterys balsavimo teisės negavo, ir tai kėlė didelį jų nepasitenkinimą. Ši jų nepasitenkinimą parėmė partijos. Lietuvos socialdemokratai 1905 m. rugsėjo mėnesį išplatintame manifeste nurodė:

Visas mūsų kraštas Lietuva būtų rėdomas pilnai savarankiškai. Tam tikslui visi suaugę Lietuvos gyventojai, vyrai ir moterys, neskiriant tautos, tikėjimo ir lyties, renka visuotiniu, tiesiu, lygiu ir slaptu balsavimu savo Seiman atstovus (Vilčinskas 1985:64).

LDP ir LSDP deklaravo būsimą abiejų lyčių politinį lygiateisiškumą.

Labiausiai politiškai angažuotos buvo įvairių tautybių Vilniaus moterys. Lietuvėms, kurios sosinėje sudarė mažumą, vadovavo LDP ir LSDP. Kitų tautybių moteris, gyvenusias Vilniuje, partijos taip pat siekė įtraukti į veiklą arba formuoti jų politines ir pilietines nuostatas. Labai aktyvi buvo Lenkijos socialistų partija (PPS), kuri, norėdama patraukti į savo pusę gyventojus, žadėjo jiems autonomiją (Lietuvis 1931:49). Nuo 1905 iki 1918 m. PPS ir Lenkijos komunistų partijos (PPK) veikla buvo itin aktyvi. Jų gretose dirbo mokytojos, gydytojos. Partijos programose deklaravo lygias lyčių politines teises. PPS ir Lenkijos socialdemokratai bei Rusijos socialdemokratų menševikų ir bolševikų organizacijos veikė ir Vilniaus lenkių moterų judėjimą (formavo jų veiklos tikslus ir uždavinius).

1905 m. vasarą įvyko lūžis. Vilniuje vykusiame *Tarptautiniame moterų susirinkime* (jis buvo taip pavadintas todėl, kad jame dalyvavo visų Vilniaus tautybių atstovės) išryškėjo skirtingi lietuvių ir lenkių moterų judėjimų tikslai. Šio susirinkimo sušaukimo priežastys buvo dvi: parengti bendrą Valstybės dūmos rinkimų įstatymo projektą ir išsiaiškinti, kokios pozicijos laikosi įvairių tautybių Vilniaus moterų Lietuvos valstybingumo klausimu.

Susirinkime buvo numatyta parengti Valstybės dūmos rinkimų įstatymo projektą – protestą prieš caro paskelbtą rinkimų įstatymą. Kiekvienos tautybės atstovės turėjo parengti atskirus projektus. Lietuvės savo projekte nurodė, kad negali sutikti su Dūmos rinkimų įstatymu ir kad

... mūsų tauta gali užsiganėdinti, jei turės autonomiją Lietuvos etnografinėse ribose su seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, slaptu, lygiu ir betarpišku balsavimu¹¹.

Toks lietuvių moterų projekto turinys rodė, kad jos buvo ne tik aktyvios vykusio politinio proceso stebėtojos, bet ir dalyvės. Pažymėtina, kad į projektą jos įtraukė 1905 m. kovo 25 – balandžio 7 d. Vilniuje vykusio lietuvių demokratinės inteligentijos pasitarimo reikalavimų trečiąjį punktą, kuriame kalbama apie autonomišką Lietuvą, turinčią lygias teises su visomis dabartinėmis Rusijos valstybės tautomis ir šalimis (Miknys 1995:83). Tačiau moterų projektas buvo demokratiškesnis, nes buvo keliamas lygių visuotinių rinkimų teisių klausimas. Lietuvės pirmosios pradėjo reikalauti lygių abiem lytims rinkimų. Lenkės, kaip ir žydės, nepateikė projekto, o atsakydamos į lietuvių pareiškimus sakė, kad jos niekada nesutiks su Lietuvos autonomija etnografinėse ribose, nes tai prieštarauja Lenkijos kultūriniais interesams, ir nurodė, kad galima tik Lietuvos ir Baltarusijos

¹¹ Straipsniai iš *Varpo* ir *Ūkininko* redakcijos. VUB RS, f. 1, 423, l. 268.

autonomija.¹² Tuo lenkės parodė esančios priklausomos nuo Lenkijos PS (Myśliński 2000:61). Susirinkime tarp lietuvių ir lenkių kilo ginčas. F. Kasperskienė pareiškė, kad lietuvėms ir lenkėms nepakeliui, nes pastarosios turi paisyti lietuvių tautos interesų¹³. Lietuvės nesutiko atsisakyti Lietuvos autonomijos reikalavimo ir, lenkėms reikalaujant, išėjo iš susirinkimo, nors žydės kvietė pasilikti. Žydžių pozicija susirinkime neišryškėjo, tačiau jos galėjo pritarti lenkėms, nes dalis žydų priklausė PPK arba PPS, kėlusioms tautinių mažumų lygybės klausimą (Myśliński 2000:62). Susirinkime, nepriėmus bendro sprendimo, kiekvienos tautos moterys parengė protestus ir rinko parašus krašte. Vilnietės lietuvės surinko daugiau kaip 230 parašų ir nusiuntė juos į Maskvą *Rusijos moterų lygiateisiškumo sąjungai*¹⁴. F. Bortkevičienė pažymėjo, kad bendras nutarimas nebuvo priimtas todėl, kad lietuviai norėjo kurti etnografinę Lietuvą, o gudai, lenkai, žydai reikalavo istorinės Lietuvos (Bortkevičienė 1925).

Teigtina, jog lietuvių ir lenkių moterų judėjimų suartėjimas buvo pirmas ir paskutinis veiksmas derinant planus bendrai veiklai.

Tolesnė Lietuvos istorija parodė, jog bet kokia bendra lietuvių ir lenkių veikla Vilniaus krašte nebuvo galima.

Išvados

1. XIX a. Lietuvos ir Lenkijos žemių, priklausiusių carinei Rusijai, socialinė ir politinė raida buvo kitokia negu į Austrijos ir Prūsijos valstybių sudėtyje buvusių Lenkijos teritorijų, kuriose moterys pradėjo burtis į organizacijas anksčiau ir darė įtaką Baltijos tautų moterų judėjimams.
2. Nuo 1882 m. Rusijos ir Vokietijos valdomose Lenkijos žemėse veikė slaptas Varšuvos moterų mokslo judėjimas, vadintas *Skrajojančiuoju universitetu*. Jame studijavo ne viena Lietuvos bajoraitė, pvz., Felicija Bortkevičienė.
3. Silpniausiai lenkių moterų judėjimas veikė Rusijos imperijoje. Jo centras buvo Vilniuje. XIX a. pab. veikla prasidėjo E. Ožeškienės (Orzeszkowos) vardu įkūrus knygyną. Be to, Vilniuje buvo įkurta lenkių moterų draugija – *Karūnos ir Lietuvos moterų ratelių organizacija*. XX a. pr. pradėjo veikti legali *Moterų lygių teisių sąjunga*. Ji bendradarbiavo su panašiomis sąjungomis Galicijoje ir Poznanėje.
4. Nuo XIX a. pabaigos iki 1940 m. Vilniuje veikė lenkų švietimo draugija *Oświata*. Ji Vilniaus gubernijoje turėjo net 13 savo ratelių. Draugija kūrė slaptas mokyklas Vilniuje ir provincijoje, darželius, steigė lenkiškų knygų liaudies bibliotekėles, rūpinosi pedagoginio personalo slaptoms mokykloms rengimu. Tai buvo didelė ir finansinėmis lenkiškosios visuomenės pastangomis išlaikoma draugija.
5. Nesutarimai tarp lietuvių ir lenkių labiausiai atsiskleidė 1905 m. Lietuvėms, kurios Vilniuje sudarė mažumą, vadovavo LDP ir LSDP. Kitų tautybių moteris, gyvenusias Vilniuje, partijos taip pat siekė įtraukti į veiklą bei daryti įtaką jų politinėms ir pilietinėms nuostatoms. Labai aktyvūs buvo Lenkijos socialistų partija ir tautiniai demokratai. Tiek lietuvių, tiek lenkų partijos veikė moterų judėjimą, formavo jų veiklos tikslus ir uždavinius.
6. 1905 m. vasarą Vilniuje vykusiame *Tarptautiniame moterų susirinkime* išryškėjo skirtingi lietuvių ir lenkių moterų judėjimų tikslai. Lenkės nesutiko su lietuvaičių iškeltu reikalavi-

¹² Straipsniai iš *Varpo* ir *Ūkininko* redakcijos. Ten pat, l. 269.

¹³ Už lietuvybę. LMA RS, f. 12-3078, l. 136.

¹⁴ Ten pat.

mu – Lietuvos autonomija etnografinėse ribose. Jos teigė, kad tai prieštarauja Lenkijos kultūriniams interesams, ir nurodė, kad galima tik Lietuvos ir Baltarusijos autonomija. Lietuvės pasisakė už Lietuvos autonomiją ir išėjo iš susirinkimo.

Literatūra

- BORTKEVIČIENĖ, Felicija. Atsiminimai apie Didįjį Vilniaus Seimą. In *Lietuvos ūkininkas*, 1925.
- DOBROCHNA, K. Model kobiety aktywnej na tle sporów światopoglądowych. Ruch feministyczny w dwudziestolecu międzywojennym. In *Kobiety w Polsce międzywojennej*. Warszawa, 2000.
- ELSHTAIN, Jean Bethke. *Vyro viešumas, moters privatumas*. Vilnius, 2002.
- GRIŠKAITĖ, Rūta; MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. *Lietuvos visuomenės organizavimosi pobūdis ir ypatybės XX a. pradžioje*. Straipsnio rankraštis, 2005.
- ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius, 2000.
- JAWORSKI, R. Kilka refleksji nad dziejami Wielkopolanek w XIX i na początku XX wieku. In *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*. Warszawa, 1995.
- KONDRACKA, M. Kobiety na uniwersytetach. In *Kobiety w Polsce międzywojennej*. Warszawa, 2000.
- LIETUVIS, A. *Lietuvos darbininkų judėjimo istorija, sąryšis su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu. (Pirmasis dešimtmetis 1892–1902 m.)*. Kaunas, 1931.
- MARKIEWICZ, H. *Pozytywizm*. Warszawa, 1980.
- MIKNYS, Rimantas. *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais*. Vilnius, 1995.
- NAJADUS, W. O prawa obywatelskie kobiet w zaborze austriackim. In *Kobieta i świat polityki Polska na tle porównawczym w XIX i w początkach XX wieku*. Warszawa, 1994.
- PETKEVIČAITĖ, Gabrielė. *Raštai*. Vilnius, 1966, t. 6.
- PIETRZAK, Michał. Sytuacja prawna kobiet w drugiej Rzeczypospolitej. In *Kobiety w Polsce międzywojennej*. Warszawa, 2000.
- SIKORSKA-KULESZA, J. Kobieta w rodzinie drobnoszlacheckiej w XIX wieku. Litwa i Białoruś. In *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX wieku*. Warszawa, 1995.
- SRUOGIENĖ, Vanda. Lietuvos bajorų palikuonys. Viktorijos Goesaitės-Gravrogkienės gyvenimas ir darbai. Bendros pastabos. In *Sėja*, 1974, Nr. 3.
- VILČINSKAS, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės*. Londonas, 1985.
- Žymios XX amžiaus Lietuvos moterys*. Kaunas, 2000.
- ГАПОВА, В. Королева живого слова и горестной правды. In *Женщины на краю Европы*. Минск, 2003.

Archyvai

- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 1, 423, 462, 614.
- Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyrius, f. 12-3153, 79-659, 12-3078.
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 12-3153.
- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 66-13.

WOMEN MOVEMENT IN THE NORTH WEST COUNTRIES: POLISH AND LITHUANIAN WOMEN ACTIVITIES AND ASPIRATIONS

Virginija Jurėnienė

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities, Lithuania

Summary

In the Great Poland that belonged to Germany women joined the national movement. First women associations that were involved in charitable work were created in the middle of XIX century. Polish social democrat professional unions were created in the 8th decade of XIX century: women confederation created in 1894 in Poznan rose up the question of women's political rights.

Similarly women movement developed in the part of Poland that belonged to Austria. In the second half of XIX century women were more active in philanthropic and other organizations. In 1905 women began to require their political rights. In 1908 *Lvov Equal Rights for Women Union* was created. In 1919 the electoral law stated that citizens of both sexes 21 year old possess equal political rights.

Polish Women movement was least developed in Russian Empery. Its centre was in Vilnius. A bookstore by E. Orzeszkow's name was the first place where their activity began. It was open from 1882 till 1891. Women association was created in Vilnius. In 1908 *Equal Rights for Women Union* was legally established.

Women movement in Germany, Poland, Latvia and Russia influenced Lithuanian women.

In 1896 the new Lithuanian Social democrat party (LSDP) included equal political rights of both sexes into its program. In 1903 Lithuanian Democrat party (LDP) had a congress where women's political rights were declared in the section about independent Lithuania governed by the government elected by a secret vote of the citizens. About 3 % of all new party members were women.

Women working in the public and in the parties changed society's attitude towards them. At the same time they became more and more aware.

In the beginning of XX century the liberal and the social democratic streams of women movement were established by the members of LDP and LSDP in Vilnius.

In 1905 the situation was changing in Lithuania. It was connected with the public promise of Russian Czar Government to call the State Duma. LPD women were considering the possibilities to establish a section intended for women in *Vilnius News*. The members of social democrat and democrat parties influenced by the activity of the society and the events of 1905 in Russia started to organize meetings and symposiums in the spring of 1905 during which the question of women joining into one organization was being discussed.

In 1905, August 6, the electoral law of State дума was issued. Women did not receive the right to vote and this caused their discontent. Parties supported their discontent. In the summer of 1905 different goals of Lithuanian and Polish women movements were set off in Vilnius *International Women Congress* (The congress was called "international" because representatives of various nationalities from Vilnius took part in it). Polish women stressed that only Lithuanian and Byelorussian autonomy is possible. Lithuanians did not agree to stop requiring Lithuanian autonomy and left the meeting at the Polish women demand. The common decision was not reached at the meeting and each different nationality women made representations that they sent to Moscow *Russian Women Equality Union*.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.